

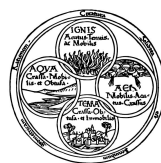
Милан Брдар

ИЗМЕЂУ БЕЗДАНА И НЕБА

КРИТИКА ДЕКАРТОВОГ ПРОГРАМА
РАЦИОЦЕНТРИЧНОГ УТЕМЕЉЕЊА
КАО ХЕРМЕНЕУТИКА НОВОВЕКОВНЕ
ФИЛОЗОФИЈЕ

Институт друштвених
наука, Београд

Издавачка књижарница
Зорана Стојановића
Нови Сад

• 2015 •

За издаваче:

Горан Башић

Сретен Стојановић

Рецензенти:

Prof. ALEKSANDAR
JOKIĆ, PhD,
Department of
Philosophy
Portland State
University, USA

Prof. ANGELO
CORLETT, PhD,
Department of
Philosophy
San Diego State
University, USA

Проф. МИЛЕ САВИЋ,
PhD, редовни
професор
Учитељски факултет,
Универзитет у
Београду

Ова књига резултат је рада на пројекту 179039 Института друштвених наука, Београд, у оквиру теме „Значај просветитељског наслеђа после пропасти социјализма (у условима империјалног глобализма)“. Пројекат у периоду 2010-2015. материјално подржава Министарство науке и просвете Републике Србије.

© Милан Брдар

Ова књига се не може копирати и умножавати, у целини или у деловима, без писмене сагласности аутора и издавача, изузев у кратким наводима приликом цитирања у књигама и часописима.

САДРЖАЈ:

ПРЕДГОВОР	11
-----------------	----

КРИТИКА ДЕКАРТОВОГ ПРОГРАМА РАЦИОЦЕНТРИЧНОГ УТЕМЕЉЕЊА КАО ХЕРМЕНЕУТИКА НОВОВЕКОВНЕ ФИЛОЗОФИЈЕ

Глава прва	
АУТОРИТЕТ И АСТРОНОМИЈА	17
У трагању за истином вере.....	17
Празан простор и алтернатива: нова наука и нова утопија	23
Рефлексија знања и образовање модерне науке	26
Улазак на отворена врата.....	29
Стара и нова <i>Mathesis universalis</i>	33
Острво изузетка.....	33
Њутнова физика као нова теологија	36
Две методске напомене.....	38
<i>Филозофија без историје је празна</i>	38
<i>Основна шема интерпретације и њено превођење у шему саморефлексије.....</i>	39
Глава друга	
АПОРИЈА МЕТОДСКОГ СОЛИПСИЗМА	43
У бездану	44
Откуд уопште Ђаво.....	46
Доказ о свом постојању и његова вредност	48
Бог законодавац и избавитељ: коме је и зашто неопходан.....	51
Јасноћа и одређеност као истина	53
Циркуларност аргументације	55
Идеја о Богу = постојање Бога, или Анселмо на прагу Модерне.....	57
Како до истине или питање методе	60
Две стратегије изласка из апорије	67

Глава трећа	
ПРВА СТРАТЕГИЈА: БОГ КАО ПОКРОВИТЕЉ	
ВЕРСКОГ ФАНАТИЗМА И МЕСИЈАНСТВА.....	69
Декарт и Велики Инквизитор.....	70
Веза с Декартовим принципима.....	74
Други само као следбеник: цинизам Просветитељства.....	76
Историјске могућности: идентично у различитом.....	76
Калвин и Пуританизам: трансцендентални споразум.....	77
2. Русо и Робеспјер: таутологија легитимације.....	80
3. Маркс и Лењин: сцијентизација харизме.....	81
Глава четврта	
ДРУГА СТРАТЕГИЈА: БОГ И ОБЈЕКТИВНОСТ.....	89
Излаз на пут модерне научне рационалности.....	91
Бог и објективност: критеријуми истине.....	92
Закључак: граница солипсизма или зашто Бог није довољан.....	96
Глава пета	
ЗАКЉУЧАК ДВЕ СТРАТЕГИЈЕ: БЕКОНИЈАНСКИ	
ПУТ ИСКУСТВА И ДЕКАРТОВ ПУТ КА БОГУ.....	99
Бекон или пут научног искуства ка Богу.....	99
Декарт-Бекон и ослобађање од предрасуда.....	101
Порекло и смисао система.....	104
Смисао атеоријског емпиризма.....	105
Глава шеста	
ГРАНИЦЕ РАЦИОЦЕНТРИЧНОГ УТЕМЕЉЕЊА.....	109
Од несреће до очаја.....	109
Три Декартове грешке.....	111
1. Претерана сумња.....	111
2. Лабилност солипсистичког принципа.....	112
3. Критеријум јасноће и одређености.....	116
Основна апорија утемељења.....	116
Мислим, дакле јесам – али не знам колико знам.....	117
Слобода и метода.....	119
Заблуда утемељења или скандал филозофије.....	120
Глава седма	
САМОУРУШАВАЊЕ УТЕМЕЉЕЊА.....	123
Два типа скептицизма.....	127
<i>Иконокластички карактер Декартовог</i>	
<i>скептицизма.....</i>	127
<i>Нужност прелаза на умерени скептицизам.....</i>	130
Самоурушавање утемељења.....	137
Историјско-филозофски смисао <i>Медитација</i>	140

Глава осма	
ИСТОРИЈСКИ ДОМЕТИ РАДИКАЛНОГ СКЕПТИЦИЗМА И ТРАДИЦИОНИРАЊЕ ДВОЛИЧНОСТИ МОДЕРНОГ РАЦИОНАЛИЗМА.....	143
Декартова реформација филозофије.....	143
Архимед без полуте	147
Историјски домети радикалног скептицизма.....	150
Глава девета	
ТОПОЛОШКИ ОКРЕТИ ФИЛОЗОФИЈЕ.....	153
Античка филозофија у Парменидовом раскршћу	156
Декарт и Парменид: странпутица као пут	163
Откуда уопште проблем утемељења	166
Глава десета	
НОВО САГЛЕДАВАЊЕ ДЕКАРТОВОГ УЧИНКА.....	169
На прагу дијалектике.....	169
Блокада дијалектике	174
Глава једанаеста	
ДЕКАРТ И НАСЛЕДНИЦИ: ДАЉЕ РАЗВИЈАЊЕ ПРОГРАМА УТЕМЕЉЕЊА	179
Прелаз у Пруску	179
Декарт и наследници: почеци филозофије система.....	181
Кант или потез од филозофског очаја до незнања	182
Негација света [ad. 2] и тежња ка синтези [ad. 4]	184
Мишљење без мисли: као негација и као чин [ad. 1]	186
Ствар „по себи“ [ad. 2] као препрека на путу ума.....	187
Смрт теорије сазнања	189
Глава дванаеста	
РАЦИОЦЕНТРИЧНА ОНТОЛОГИЈА КАО ОБНОВЉЕНА ТЕОЛОГИЈА	199
Порекло идеализма из иманенције рациоцентризма	199
Хегел као синтеза и истина рациоцентризма	200
Хегел = Декарт + Бекон.....	207
Декарт и Хегел: унутрашња истина рациоцентризма	210
Глава тринаеста	
ДВОСТРУКИ ОКРЕТ КАО РАСПЕЛО ХЕГЕЛИЈАНИЗМА И РАЦИОНАЛИЗМА	215
Непризнат резултат	215
Двоструки окрет и императивна уцена.....	216
Методске последице пуне експликације рациоцентричног утемељења	221

Додатак: Може ли Хегел оправдано да одбаци дијалектику као трагачку методу (поглед изнутра)	225
Аргумент из структуре методе: феноменологија и дијалектика	227
Мистификација дијалектике из принципа идентитета.....	230
ДЕЛТА ПОСТХЕГЕЛИЈАНСКЕ ФИЛОЗОФИЈЕ	241
Глава четрнаеста НИЧЕ ИЛИ ОКРЕТАЊЕ ЧЕКИЋА РАДИКАЛНЕ СУМЊЕ ПРОТИВ РАЦИОНАЛИЗМА	243
Недело Блудног сина	243
Нихилизам.....	246
Глава петнаеста ТОПОЛОШКЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ИЛИ ФАЗЕ СКРИВАЊА БОГА.....	253
Бог као Природа (Народ)	255
Бог као Историја (Класа).....	257
Бог као Антропос или почетак	259
Заједнички историјски резиме: оправдање идентитета кроз разлике	261
Револуција као преображај од индивидуалног спасења до спасење света.....	264
Стваралаштво као онтолошка нужност и медијум јединства	265
Глава шеснаеста МАРКСИЗАМ КАО СИНТЕЗА ОБРНУТОГ ЛЕВОХЕГЕЛИЈАНСКОГ ИДЕАЛИЗМА И НИХИЛИЗМА	269
Нихилизам као вредносни хаос	270
Нихилизам као болест Модерне	274
Марксизам као самооспоравајућа побуна против нихилизма	278
Глава седамнаеста ПОЗИТИВНОСТ И ЕГЗИСТЕНЦИЈА.....	281
Однос субјект–објект: мит и истина	281
Општа ситуација или диспозитив Модерне: постојање као егзистенција	283
Аналитичка филозофија као сцијентистички мотивисана фаза заглављеног Просветитељства.....	287
Аналитичка филозофија језика и Хајдегер	292

Глава осамнаеста	
ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛИЗАМ И ХУМАНИЗАМ	297
Пико као утеха за Пирову победу.....	297
Егзистенцијализам као конфекцијски хуманизам.....	299
Онтичка нужност ангажовања	303
О Великом Инквизитору, нешто друкчије	305
Егзистенцијализам као негација хуманизма.....	309
Парадокс марксизма и комунизма.....	311
Глава деветнаеста	
ЈА–СВЕТ (БЕЗ БОГА) И ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ФЕНОМЕНОЛОГИЈА	315
Настанак феноменологије из промашаја обнове картезијанства.....	316
Хусерлов трансцендентални субјект	318
Глава двадесета	
КАКО ОБНОВИТИ АКТУЕЛНОСТ ХЕГЕЛА	323
Wissenschaft kao Summa Technologiæ.....	327
Напомена о супастанцији-субјекту: свет између сировине и јаловине	327
ИЗМЕЂУ БЕЗДАНА И НЕБА: ФИНАЛЕ	333
Глава двадесет прва	
ФУНДАМЕНТАЛНА ОНТОЛОГИЈА	335
Нова могућност онтологије.....	335
Програм фундаменталне онтологије: оправдање.....	337
Критика метафизике субјективности	342
Хајдегер и Декарт или отрежњење филозофије од рациоцентричног пијанства	342
Против солипсизма: начелно.....	347
Dasein као онтолошка скица	349
Против солипсизма или превладавање субјект-објект односа.....	350
Метафизика Daseina и егзистенцијалност	353
Dasein и егоитет: појединачност и универзалност.....	355
Структура туства или средиште нове онтологије	360
Резиме појма Daseina.....	362
Глава двадесет друга	
ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНА АНАЛИТИКА	365
Феноменолошка метода.....	365
Херменеутика опстанка и егзистенцијална аналитика: идентитет и разлика	367
Егзистенцијална аналитика коначности: проблем смрти и аутентичности.....	369

Хајдегер и Хегел: апсолутни господар	380
Декарт и смрт	382
Слобода као бездан: између ужаса и апсолутне вредности.....	384
Бездан слободе, смрт и разлог за живот	385
Глава двадесет трећа	
ЗАОКРУЖЕЊЕ ТЕМЕ АУТЕНТИЧНОСТИ.....	389
Појам света.....	389
Се као конституенс света и медијум аутентичности	391
Расутост Daseina и индивидуација.....	395
Самосабирање Daseina и практична филозофија	398
Глава двадесет четврта	
КРИТИКА ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНЕ АНАЛИТИКЕ И БИЋА И ВРЕМЕНА ПОСЕБНО.....	405
Разграничења аналитичких нивоа	405
Недостаци егзистенцијалне аналитике	409
Тема аутентичности као обол превладавању солипсизма.....	411
Закључак	416
Додатак: перспектива обнове тријаде Ја–Бог–Свет	419
ОПШТИ ЗАКЉУЧАК	423
БИБЛИОГРАФИЈА	429
ИНДЕКС ПОЈМОВА И ИМЕНА.....	449
Белешка о аутору	461

ПРЕДГОВОР

Први текст на тему Декартовог проблема утемељења настао је негде у пролеће 1983. године. Тада, као почетник у науци, још нисам имао неопходну самоувереност, да бих објавио у њему изложене тезе које су одступале од уобичајене рецепције Декартовог достигнућа. Текст је, због тога, задуго био препуштен заборава.

Основу ове књиге чине идеје које сам разрађивао у периоду од 2001–2008. године, док сам држао предавања из Филозофске методологије на Филозофском факултету у Новом Саду. Како сам накнадно установио, у њима се логиком спонтаности нашао главни део заборављеног првенца, који је, у разрађеном виду, чинио већи део садржаја поменутих предавања. У њима сам, иначе, настојао да покажем шта значи и куда води истраживање методе филозофије. Такав предмет, колико је познато, нигде друго не постоји, чак је међу нашим филозофима изазивао потсмех. Наводно, пошто филозофија нема методу, методологија јој није потребна. При том се, ваљда, мисли на превазиђено схватање да је задатак методологије да подучава „како би требало“, што је у филозофији недопустиво. Зато је у њеном курикулуму било места само за Општу методологију наука. Али, и ова је прошла лоше, утолико што се само понегде одржала на студијама филозофије. Овде на њу не рачунамо, пошто је реч о ординарној научној методологији која филозофији заиста није потребна. Уз то, мада се она у англосаксонској традицији често назива филозофија науке, у њој нема значајнијег филозофског изазова. Напротив, то је одавно област која сведочи колико су филозофи тзв. великих култура удаљени од важних питања времена, тако да на претходну примедбу, онако фаховски затворени, могу само да изражавају чуђење.

Методологија је на америчким универзитетима углавном избачена из наставних програма, што су као узор следили многи у Европи, па и креатори студија филозофије код нас. Уместо ње предаје се ординарна логика, што је више од осиромашења у погледу филозофског садржаја.¹ Зато припадници англосаксонске

¹ За то да у аналитичкој филозофији не буде филозофије, побринули су се сами аналитичари, тиме што су је свели на логичку анализу. Анализа је само једна метода филозофије, и више је него глупо исту универсализовати. Али, да би била метода филозофије неопходно је присуство оног другог дела, наиме мудрости (*sophia*). Ње, међутим, нема, јер је одавно – већ од утемељивача школе (Расла, Витгенштајна, Мура и осталих), пала у забрав. Зато мудрост никада није била тема анализе, а тиме ни питање: како филозофија да је достигне и осигура у времену владавине науке, него се под окри-

традиције, као и њени претерано привржени следбеници, не могу ни да наслуте шта и колико губимо тиме што методологију никад нисмо усмерили у правцу самоиспитивања филозофије с обзиром на историјско-методску димензију. Тај пропуст, барем донекле, треба да надокнадимо овом књигом.

Разматрање методе филозофије и њених достигнућа овде је концентрисано у оси проблема утемељења. Резултати истраживања методе, на случају модерне филозофије од њених почетака до краја, не излажу само зато што су вредни објављивања сами по себи, него и да бисмо показали шта значи методологија с филозофским садржајем и филозофским изазовима, ако смо већ истакли да англосаксонска традиција, којом смо се бавили у претходној књизи *Наука и истина* (2014) те црте не поседује.

Посебно ми је драго што сам већи део ових садржаја обликовао током предавања у оквиру курсева на наведеном предмету у Новом Саду, у периоду 2001-2008. У то време на тамошњој филозофској катедри владао је безнадежни опскурантизам на основу мешавине хегелијанизма и хајдегеријанизма, вођених упадљивим амбицијама тамошњих тумача и праћених незнањем незаштићених студената. Настојао сам да овим предавањима томе успоставим противтежу и код студената обновим оптимизам, подсећањем да филозофија не мора да буде суморан посао од ког их хвата мука да добијају жељу (често изражавану) да побегну главом без обзира.

Код нас, иначе, још увек преовладава уверење да је филозофирање дубоко ако је нејасно, тим пре што важи за срамоту ако тражимо од аутора да јасно положи рачуне о чему, у ствари, говори. Таква ситуација држи отворена врата дилетантима који се, упркос поседованој дипломи, нису научили филозофском мишљењу. Наш филозоф замишљен у преовлађујућем идеалном типу углавном зна да ради две ствари: да наставнички препричава садржаје које је упознао на студијама, или пак да у самосталним покушајима размишља нејасно и глуми мислиоца, рачунајући да лаици то прихватити као дубокоумно, зато што је нејасно. Најмање имамо аутора који мисле и пишу јасно. Имајући у виду колико раширену подршку код нас има филозофски опскурантизам („што нејасније, то дубље и умније“), не би требало да нас чуди питање: како човек да се бави филозофијом, а да буде поштеђен својеврсне вербалне дијареје, којом га уводе у мрак они који би, иначе, по дужности требало да га у филозофију уведу? Вероватно због тога што је проблем хроничан, а филозофи не чине ништа да га реше у светлу јав-

љем хипостазирања сцијентизма филозофија своди на логичко-језичку анализу, с којима су више Богу досадили. Отписивање свега што не припада тој скученој традицији, а нарочито Хегела, захваљујући Поперовој приглупој критици и Хајдегера, на основу елементарног незнања, може да се припише одсуству мудрости код самих припадника те оријентације.

ности, филозофија код нас још увек пребива без икаквог угледа, а њени припадници слове за залудно учене људе који никоме нису потребни, пошто од њих нема видљиве користи.

Ову књигу предајем на увид јавности као допринос оздрављењу и уношењу мало светла у забрињавајуће раширен опскурантизам. Такође, верујем да дајем допринос барем малој обустави два провинцијална и анахрона таласа, који су тек после пада марксизма преплавили нашу филозофију. Први је талас мешавине провинцијално извитопереног хегелијанизма и хајдегеријанизма, која, чудесним вербалним испадима, једино може да служи за засењивање простоте. Други је англосаксонски талас, као пратилац светско-полицијског харања Империје. Не спорећи да је аналитичка традиција значајна и неопходна, ипак је несрећа ако се васпостави као „једино ваљана“. (То важи и за сваку другу традицију; која год добије монопол и протегне се преко својих граница, одвлачи у опскурантизам.) Кроз то искуство смо већ прошли да бисмо схватили да је то тачно. Поврх тога, и њени заговорници знају да почешће, уз алиби тобожњег „учења јасноћи“, шире својеврсни опскурантизам, уз оријентацију на питања која никог не занимају, тако да уместо користи имамо ширење пустоши духовног плићака који од филозофа прави самозадовољног арогантног типа који, из блаженог незнања, не преза од увредљивог оспоравања читавих блокова европске традиције, а да их претходно није ваљано упознао.² Ваља нам да рачунамо с тим да је владавина таквих аберација привремена.

Посебно је потребно да напоменем да је и у овој књизи, као и у претходним, на делу критика Просветитељства, којом се употпуњавају и развијају већ изложене критике у претходним књигама.³ Ова напомена неопходна је због наше вештачки изазване духовне провинцијализације, услед запоседања институционалних и нарочито универзитетских места од стране амбициозних медиокритета, недораслих времену и „задацима дана“ (Вебер).

Заиста је потребно бити духовно провинцијалан, запуштен и неспособан за разумевање везе водећих модерних идеја и европских политичких збивања у XX веку, а у најкраћем идео-

² Каква је то светска филозофија када се концентрише на неколико тема оксфордско-школске филозофије језика и деценијама врти у кругу од неколико десетина имена исте оријентације. У току последњих тридесет пет година (Види <http://kieranhealy.org/blog/archives/2013/06/19/lewis-and-the-women/> – према три ударна часописа: *Nous*, *Philosophical Review*, *Mind*) [посећено јула 2014] – од 20 најцитиранијих аутора нема ни једног ван САД и ни једног ван англосаксонске школе! Реч је, дакле, о тешком провинцијализму посебног ранга, који се, због тога што карактерише економски најмоћнију земљу света, посредством моћи и медијске пропаганде намеће као светски мејнстрим у филозофији. То није само лоше стање, него духовна катастрофа. А узор је неким нашим филозофским круговима.

³ Брдар (2000), (2001), (2002), (2005), (2008) и (2014).

лошки (још увек) заслепљен, да би био против критике просветитељског рационализма и критичаре те врсте оптуживао за заговорнике мрака, регреса, итд. То је само жалосна реакција на критику, управо на основу критикованих шема (у мозгу уцртаних) под притиском тог истог, дубоко фелеричног просветитељства. То констатовати и тиме се равнати, ствар је професионалне части и достојанства, тако да у том погледу нема компромиса. На жалост, наши факултети пуни су таквих анахроних професора. Они нису у стању да схвате да после колективне несреће у експериментима тзв. Модерне и револуције, што комунистичке што либералне, као и епохалне бруке континенталне филозофије ума искорумпиране овим догађајима, достојанству позива једино одговара критичко претресање свих појмова, теорија и филозофема Модерне, када то већ није било учињено на време. Нема никаквог разлога да штедимо било кога, наравно, уколико имамо самопоштовања и још држимо до себе. Пошто многи који држе значајна институционална места за тај посао нису способни, нису у стању ни да схвате његов смисао и значај када га обави неко други. Али, зато су способни да анахронизам европског Просветитељства намећу као последње достигнуће светског ума и еманципације. У маниру преучених ђака нису ни свесни колико ову земљу и њену културу вуку у назад, колико им је перцепција свеколиких догађаја на распону од политике до друштвене науке и филозофије вредносно изокренута и кардинално промашена.

Ово је крајње време да се изравнају рачуни: наши с европским наслеђем које је саучествовало у нашем усређивању током XX века. Што се нас тиче то чинимо већ дуго, у серији књига. И ако читаоца буде чудила неуобичајена оштрина израза и бескомпромисност става, нека има на уму само једно: после свега, вересије нема! Ценимо само готовинску вредност, пресити цинизма, самообмањивања и анахронизма раширених у литератури. А дотична вредност је, како ова књига уз претходне сведочи, одувек била недопустиво мршава, само што то нисмо знали док је било време. Слушали смо друге, јер нисмо веровали у себе. Сада ћемо да окренемо ред ствари. Аутор је то учинио још пре три деценије, и одавно се држи става: ако нам није до истине, ког ће нам врага и наука и филозофија! А што се поменутих „кочничара“ тиче, нека виде шта ће и куда са собом.

У Београду,

22. маја 2015.

Аутор